

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

คู่ย์ ชุมสาย, ม.ล. จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน. พระนคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2508.

พระมหาสามีสังฆรักชิต. สุโพชาสังการ. แปลโดย แยม ประพัฒน์ทอง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2512.

ภาษาอังกฤษ

Apte, Vaman Shivram. Practical Sanskrit English Dictionary. 3d. ed. Delhi: Motilal Banaridass, 1965.

_____. Student's Sanskrit English Dictionary. Delhi: Motilal Banarsidass, 1973.

Banerji, Sures Chandra. Companion to Sanskrit Literature. Delhi: Motilal Banarsidass, 1970.

Basham, A.L. The Wonder that was India. New York: Taplinger Publishing Company, 1968.

Bharatamuni. Nāṭyaśāstra. Vol. I. Edited by Manomohan Ghosh. Calcutta: Manisha Granthalaya, 1967.

Bhāsa. Svapnavāsavadattam. With Thai translation by Dusdī Malakul. Bangkok: The Government of the Kingdom of Thailand with the Financial Assistance of UNESCO, 1968.

Dhananjaya. Daśarūpa: A Treatise on Hindu Dramaturgy. Edited with English translation by George C.O. Hass. Delhi: Motilal Banarsidass, 1962.

Ghosh, Manomohan, (tr.) Nāṭyaśāstra : A Treatise on Ancient Indian Dramaturgy and Histrionics ascribed to Bharata-muni. Vol. I. revised 2d ed. Calcutta: Manishagranthālaya, 1967.

_____. Nāṭyaśāstra: A Treatise on ... Vol. II. Calcutta: The Asiatic Society, 1961.

Gray, John Evelyn Bury. "Kālidāsa," Encyclopaedia Britannica 13 (1965) : 192.

Kalidasa. Mālavikāgnimitram. Edited with English translation by C.R. Devadhar. 3d ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 1966.

_____. Vikramorvasiyam. Edited with English translation by C.R. Devadhar. Delhi: Motilal Banarsidass, 1966.

_____. Abhijnāna-sakuntalam. Edited with English translation by C.R. Devadhar and N.G. Suru. Delhi: Motilal Banarsidass, 1972.

_____. Raghuvamsa. Edited with Critical Note by Gopal Raghunath Nandargikar. 4th ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 1971.

Keith, A. Berriedale. Sanskrit Drama In Its Origins, Development, Theory and Practice. London: Oxford University Press, 1970.

_____. History of Sanskrit Literature. London: Oxford University Press, 1973.

Macdonell, Arthur Anthony. Practical Sanskrit Dictionary. London: Oxford University Press, 1974.

Mirashi, Vasudev Vishnu and Navlekar, Narayan Raghunath. Kālidāsa, Date, Life and Works. Bombay: Popular Prakashan, 1969.

Mitra, Pramadaḍāsa, and Ballantyne, J.R. Mirror of Composition: A Treatise on Poetical Criticism, being an English Translation of the Sahityadarpana of Viśvanātha Kavirāja. Calcutta: Baptist Mission Press, 1875.

Monier-Williams, Monier. Sanskrit-English Dictionary. London: Oxford University Press, 1970.

Průšek, Jaroslav and Zbavitel, Dušan. Dictionary of Oriental Literature Vol. II. London: George Allen & Unwin, 1974.

Rāmacandra and Gunacandra. Nāṭyadarpana. Edited by Gajanan Kushaba Srigondekara and Lāla-candra Bhagavandas Gāndhī Vol. I. Baroda: Oriental Institute, 1929.

Rapson, E.J. "Drama: Indian," Encyclopedia of Religions and Ethics 4. (1911) : 883.

Sāradātanaya. Bhāvaprakāśana. Edited by Yadugiri Yatirāja Swami of Melkot and K.S. Rāmaswāmi Śāstri Siromani. Baroda: Oriental Institute, 1930.

Shāstri, Surendra Nāth. The Laws and Practice of Sanskrit Drama. Vārānasi: Chowkhamba, 1961.

Upadhyaya, Bhagwat Saran. India in Kālidāsa. Allahabad: Kitabistan, 1947.

Vātsyāyana. Kāmasūtra: The Hindu Art of Love with Oriental Illustrations. Translated by Āchārya Vipin Chandra Bhandhu. Delhi: Universal Publications, 1973.

Viśvanāthakavirāja. Sāhiṭyadarpaṇa. Edited by Jivānanda Calcutta: Vācaspatya, 1934.

Woolner, Alfred C. Introduction to Prakrit. Delhi: Motilal Banarsidass, 1975.

ภาคเหนือ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

กาติหาสและผลงานของท่าน

ความเห็นเกี่ยวกับระยะเวลาที่กาติหาสมีชีวิตอยู่

กาติหาสเป็นกวีและนักเขียนบทละครชาวอินเดียผู้มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งในยุคทองของวรรณคดีสันสกฤต¹ ชื่อเสียงของกวีท่านนี้แพร่ไปถึงยุโรป เมื่อ เซอร์ วิลเลียม โจนส์ (William Jones) ได้แปลบทละครเรื่องศกุนตลาเป็นภาษาอังกฤษ ในปี ค.ศ. 1789 ก็ถือกันว่ากาติหาสเป็นกวีผู้ยิ่งใหญ่ในวโรกาสแห่งราชสำนักพระเจ้า จิรมาหิทยแห่งอุชชยีนี²

ไม่มีใครทราบแน่นอนว่ากาติหาสมีชีวิตอย่างไร และรุ่งเรืองอยู่ในสมัยไหน แม้จะมีเรื่องราวของกวีท่านนี้ในรูปนิทานตามคติของชาวอินเดียอยู่มากก็ตาม แต่ก็มิใช่ต้นนิฐานที่ท่านผู้รู้ทางภารตวิทยาทั้งหลายกำหนดขึ้น โดยอาศัยหลักฐานที่พบในงานเขียนของกาติหาสเองบ้าง และที่พบในเอกสารอื่น ๆ บ้าง ผู้วิจัยจะได้นำเอาความเห็นเหล่านี้มากล่าวไว้เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจจะได้ศึกษาต่อไป เพราะปัญหาเหล่านี้ยังต้องการการสืบค้นต่อไปอีกมาก ในที่นี้จะเน้นความเห็นที่มีหลักฐานสนับสนุนและน่าเชื่อถือมากที่สุด เป็นสำคัญ ส่วนข้อโต้เถียงความเห็นแต่ละความเห็นที่ผู้สนใจจะศึกษาโดยละเอียดได้จากหนังสือของ V.V. Mirashi และ N.R. Navlekar ชื่อ Kālidāsa, Date, life

¹John Evelyn Bury Gray, "Kālidāsa," Encyclopaedia Britannica 13(1965): 192.

²Gopal Raghunath Nandargikar (ed.) Raghuvamśa of Kālidāsa 4th ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1971), p. 46.

Works¹ และหนังสือของ B.S. Upadhyaya ชื่อ India in Kālidāsa เป็นคน²

ความเห็นที่หนึ่งกล่าวว่า กาลิธาสมีชีวิตอยู่ในราว 150 ปีก่อนคริสตศักราช โดยอ้างถึงการควากยะของบทธะคร เรื่อง ฉาลวิภาคิมิตร ซึ่งกาลิธาสเองได้กล่าวถึง พระเจ้าอัครนิมิตรราชาแห่งราชวงศ์กุงคะ และในลำนำเรื่อง เมฆุต คำประพันธ์ที่ 24 ซึ่งกาลิธาสได้กล่าวถึงเมืองวิทิสวาว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญมากเมืองหนึ่ง เมืองนี้เป็นเมืองสำคัญในสมัยของราชวงศ์กุงคะ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในงานเขียนของ กาลิธาส อาจชี้ให้เห็นถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของสมัยราชวงศ์กุงคะก็ได้³ จึงสรุปว่ากาลิธาสน่าจะมีชีวิตอยู่ในสมัยนั้น

ความเห็นที่สองกล่าวว่า กาลิธาสมีชีวิตอยู่ในราว 58 ปีก่อนคริสตศักราช โดยให้เหตุผลว่า วิกิรมาทิตยที่กาลิธาสกล่าวว่าเป็นผู้อุปถัมภ์เขานั้น คือพระเจ้าวิกิรมาทิตย ผู้ตั้งศักราชสมัยวัดซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าตั้งขึ้นเมื่อราว 58 ปีก่อนคริสตศักราช นอกจากนี้ยังได้อ้างว่า อิศวโฆษกวีแห่งราชสำนักของพระเจ้ากนิษกะแห่งราชวงศ์กุษาณะ ซึ่งมีชีวิตอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 1 เลียนแบบการเขียนของกาลิธาส ซึ่งแสดงว่ากาลิธาสจะต้องมีชีวิตอยู่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่หนึ่ง และก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 1 ก็มีอยู่ระยะเดียวเท่านั้น ที่กาลิธาสน่าจะมีชีวิตอยู่คือ ราว 58 ปีก่อนคริสตศักราช⁴

¹V.V.Mirashi and N.R.Navlekar, Kālidāsa, Date, Life and Works (Bombay: Popular Prakashan, 1969), pp. 1 - 36.

²B.S. Upadhyaya, India in Kālidāsa (Allahabad: Kitabistan, 1947), pp. 132 - 140.

³Mirashi and Navlekar, Kālidāsa, pp. 6-7

⁴Mirashi and Navlekar, Kālidāsa, p. 8.

ความเห็นที่สามกล่าวว่า กาลิหาสมีชีวิตอยู่ในราวคริสต์ศักราช 280 D.V. Ketkar นักดาราศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงแห่งเมืองพิชปุระได้คำนวณระยะเวลาที่ห่างกันระหว่างกาลิหาสและวราหะมิหิระ (ค.ศ. 520) ว่ากาลิหาสมีชีวิตอยู่ก่อนวราหะมิหิระ 240 ปี ทั้งนี้เขาอาศัยจุดที่พระอาทิตย์ในฤดูร้อนอยู่ห่างจากเส้นกึ่งนัยน์ศรมากที่สุดที่กาลิหาสกล่าวถึงในบทที่ 16 ของมหากาพย์เรื่องรชวงค์ เมื่อเชื่อว่าวราหะมิหิระมีชีวิตอยู่ใน ค.ศ. 520 กาลิหาสก็จะต้องมีชีวิตอยู่ในราว ค.ศ. 280¹

ความเห็นที่สี่ให้กาลิหาสมีชีวิตอยู่ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 6 มีสมมติฐานอยู่หลายประการ เช่นอ้างว่า ยโสธรรมัน วิกรมอาทิตย์ ประวรเสนะ และมาตฤคุปต์ เป็นคนร่วมสมัยกับกาลิหาส ทั้งนี้ได้ยกเอาบันทึกของพระยวนฉาง ผู้ได้เดินทางไปยังประเทศอินเดีย ระหว่างคริสต์ศักราช 629 - 645 มาอ้าง ในบันทึกนั้นกล่าวว่าก่อนเวลาที่พระยวนฉางจะเดินทางไปถึงประเทศอินเดีย 60 ปี ได้มีพระราชพระนามว่ากัณฐิกะปกครองแคว้นมัลวะด้วยอำนาจเด็ดขาดปราศจากความเมตตากรุณา ราชะตะรังคีลีของกัณฐิกะก็ได้กล่าวถึงพระเจ้าวิกรมอาทิตย์แห่งกรุงอุชชยีนีว่าพระองค์ได้ส่งมาตฤคุปต์ผู้เป็นกวีและเป็นพระสหายไปครองเมืองกัณฐิระ หลังจากวิกรมอาทิตย์สวรรคตแล้ว มาตฤคุปต์ก็สละราชบัลลังก์ ประวรเสนะจึงสืบราชสมบัติแทน และได้สร้างเมืองประวรปุระขึ้นมา จากเรื่องราวในบันทึกของพระยวนฉาง ดูเหมือนว่าเหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 6 ดังนั้นวิกรมอาทิตย์พระองค์นี้ก็คงเป็นองค์เดียวกับกัณฐิกะของยวนฉาง นอกจากนี้ราชะตะรังคีลียังบอกเราต่อไปว่าวิกรมอาทิตย์พระองค์นี้ได้รับชัยชนะในการรบกับพวกฮันด้วย ยังมีพระราชอีกพระองค์หนึ่งพระนามว่ายโสธรรมันครองแคว้นมัลวะในคริสต์ศตวรรษที่ 6 พระองค์ทรงชนะพระเจ้ามิหิระกุดราชาของพวกฮัน และได้ครอบครองราชอาณาจักรแห่งหนึ่งที่ใหญ่กว่าราชอาณาจักรคุปต์ พระเจ้ายโสธรรมันพระองค์นี้อาจเป็นองค์เดียวกับพระเจ้ากัณฐิกะตามบันทึกของพระยวนฉาง หรืออาจเป็นองค์เดียวกับพระเจ้าวิกรมอาทิตย์

¹Mirashi and Navleker, Kālidāsa, p. 16.

ในราชะตระกูลของกัลณะก็ได้อีก ถ้าเป็นเช่นนั้นมาตฤคุปต์ผู้ครองกัณฑ์ก็กาลีทาสนั่นเอง ส่วนประวรเสนะผู้สืบราชสมบัติต่อจากมาตฤคุปต์ก็อยู่ประพันธ์ภาพภาษาปราชญ์ชื่อ เสตุรันธะ ภาพนี้ตามความเชื่อถือของยูริทางภาควิทยาชาวอินเดียบางกลุ่มถือว่าเป็น ผลงานของกาลีทาส ซึ่งพระเจ้าวิกรมมาติศรับสั่งให้แต่งในนามของประวรเสนะ ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง วิกรมมาติศ ประวรเสนะ และกาลีทาสก็เป็นคนที่มีชีวิตอยู่ในสมัยเดียวกัน ซึ่ง ก็จะต้องเป็นคริสต์ศตวรรษที่ 6 นั่นเอง¹

อีกสมมติฐานหนึ่ง คือ ในคำประพันธ์ที่ 14 ในลำนำเรื่อง เมฆุต กาลีทาส ขอให้เมฆเตินทางไปทางเหนือของที่อยู่ของเขา เพื่อหนีภัยเสี่ยงผุ่ซ่าง (หิงุนาค) การที่ กาลีทาสกล่าวเช่นนั้นทำให้คิดไปได้ว่าเป็นการเล่นคำของกาลีทาส เพราะคำว่าหิงุนาค นั้นมีใค้หมายถึงผุ่ซ่างจริง ๆ แต่หมายถึงหิงุนาค นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาผู้หนึ่งที่ กาลีทาสไม่ค่อยจะชอบเขานัก และตามความเห็นของทักนิวรรตนาถ (คริสต์ศตวรรษที่ 12) และมัดลีนาถ (คริสต์ศตวรรษที่ 14) เราทราบว่าหิงุนาคเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ผู้มีชื่อเสียงและเคยชี้ข้อผิดพลาดในผลงานของกาลีทาส หิงุนาคมีชีวิตอยู่ในคริสต์ศตวรรษ ที่ 6 เพราะฉะนั้นกาลีทาสผู้เป็นกวีร่วมสมัยกับเขาก็น่าจะต้องมีชีวิตอยู่ในคริสต์ศตวรรษ ที่ 6 ด้วย²

ความเห็นที่เห็นว่ากาลีทาสน่าจะมีชีวิตอยู่ระหว่างคริสต์ศักราช 400 เหตุผลประการแรกที่ยูชี้ถือคือ ความเห็นนี้มาจากข้อเท็จจริงที่ถือกันว่ากาลีทาสเขียนแบบลีลาการเขียน พรรณนาเรื่องความรักของวาศสยายนะทำให้สรุปได้ประการหนึ่งว่ากาลีทาสมีชีวิตอยู่หลังจากวาศสยายนะ นั่นคือหลังคริสต์ศตวรรษที่ 3 เพราะเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าวาศสยายนะ

¹Mirashi and Navlekar, Kālidāsa, pp. 19 - 21.

²Mirashi and Navlekar, Kālidāsa, pp. 19 - 21.

มีชีวิตอยู่ในศตวรรษที่ 3 แห่งคริสต์ศักราช¹ เหตุผลประการต่อมาคือมีข้อความที่กล่าวถึงกาลีทาสว่าเป็นกวีผู้มีชื่อเสียงอยู่ด้วย² ใน Aihole Inscription ซึ่งจารึกเมื่อ ค.ศ. 634 เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่ากาลีทาสมีชีวิตอยู่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 6 นอกจากนี้การที่พาณะกล่าวถึงกาลีทาสในตอนต้นเรื่องนรขริตของเขาก็ชี้ให้เห็นว่ากาลีทาสต้องมีชีวิตอยู่ก่อนพาณะ คือ ก่อนตอนต้นของคริสต์ศตวรรษที่ 7³ จึงอาจสรุปไว้ขั้นหนึ่งก่อนว่า กาลีทาสมีชีวิตอยู่ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 3 และที่ 6 หลักฐานอีกประการหนึ่งที่จะช่วยให้ตัดสินใจว่ากาลีทาสมีชีวิตอยู่ในคริสต์ศักราช 400 ก็คือการที่กาลีทาสกล่าวว่า พระเจ้าวิกรมาทิพท์ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ของเขา พระเจ้าวิกรมาทิพท์พระองค์นี้ผู้รู้ทางภารตวิทยาเชื่อกันว่า คือ พระเจ้าจันทรคุปต์ที่ 2 แห่งราชวงศ์คุปตะนั่นเอง และในรัชสมัยของพระองค์บ้านเมืองอยู่ในสภาพสงบเรียบร้อย และในงานเขียนของกาลีทาสก็มีลักษณะที่แสดงถึงความสงบนั้นอยู่ด้วย⁴ หลักฐานที่สำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งท่านผู้รู้ทางภารตวิทยาทั้งหลายนำมาอ้างเพื่อสนับสนุนความเห็นนี้ก็คือ เหตุผลที่ว่า ข้อเขียนของกาลีทาสมีข้อความหลายแห่งที่คล้ายคลึงและเหมือนกับข้อความในจารึกที่มีอายุอยู่ราว ค.ศ. 473 - 474⁵ จึงสรุปได้ว่ากาลีทาสมีชีวิตอยู่ในราชสำนักของพระเจ้าจันทรคุปต์ที่ 2⁶

¹Upadhyaya, India in Kālidāsa, p. 359.

²Ibid., p. 352.

³V.S. Apte, Practical Sanskrit - English Dictionary.
Appendix II. p. 1043.

⁴Upadhyaya, India in Kālidāsa, p. 359.

⁵Ibid., p. 358.

⁶Mirashi and Navlekar, Kālidāsa, p. 35.

จากความเห็นเกี่ยวกับระยะเวลาที่กาลิธาสมิชีวิตอยู่ทั้งหาความเห็นที่ยกมา
กล่าวแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าความเห็นที่ว่ากาลิธาสมิชีวิตอยู่ในราวคริสต์ศักราช 400 เป็น
ความเห็นที่น่าเชื่อถือมาก เพราะนอกจากมีเหตุผลสนับสนุนหลายประการดังกล่าวมาแล้ว
ความเห็นนี้ยังตรงกับความเห็นของท่านผู้รู้ทางภารตวิทยาหลายท่าน เช่น กีธ(Keith)¹
เซอร์ อาร์.จี.กันดาร์การ์ (Sir R.G.Bhandarkar) และสมิธ (Smith)² ผู้วิจัยจึง
เห็นคล้อยตามความเห็นนี้มากที่สุด นั่นคือ กาลิธาสมิชีวิตอยู่ในคริสต์ศักราช 400 ใน
ราชสำนักของพระเจ้าจันทรคุปต์ที่ 2 แห่งราชวงศ์คุปตะ

ชีวิตของกาลิธาสจะเป็นอย่างไรไม่มีใครทราบแน่ชัด แต่จากการพิจารณาผลงาน
เขียนของกวีท่านนี้ เราพอจะมองเห็นได้ว่ากาลิธาสเป็นคนที่มีความสุข สุขภาพ เห็นอก
เห็นใจผู้ตกทุกข์ได้ยาก เข้าใจอารมณ์ของผู้อื่นยิ่งและเด็ก รักดอกไม้ ต้นไม้ สัตว์ และ
ชีวิตในราชสำนัก³

สถานที่เกิดของกาลิธาสสันนิษฐานกันไว้หลายแห่ง Banerji กล่าวว่าจะ
เป็นที่ลพบุรีแห่งแคว้นมคธะ อุษชยีนี วิหารภัก หรือ ซีดอน⁴ แคว้นสุทเว วิษณุ มิราชิ
(Vasudev Vishnu Mirashi) ไม่กล่าวถึงซีดอนแต่กลับกล่าวถึงเบงกอล⁵ จะอย่างไร

¹A.B. Keith, History of Sanskrit Literature (London: Oxford University Press, 1973), p. 82.

²Upadhyaya, India in Kālidāsa, p. 357.

³A.L.Basham, The Wonder that was India, (3d ed. New York: Taplinger Publishing Company, 1968), p. 421.

⁴Sures Chandra Banerji Companion to Sanskrit Literature (Delhi: Motilal Banarsidass, 1971), p. 48.

⁵Mirashi and Nablekar, Kālidāsa, pp. 68 - 89.

ก็ตาม เชื่อกันว่ากาติทาสคงจะอยู่ในกรุงอุชชยีนีเป็นเวลานานหรืออาจจะเกิดที่นั่นก็ได้ เพราะในลำนำเรื่อง เมฆุต กวีท่านนี้ได้พรรณนาความงามของเมืองนี้ไว้มาก¹

ผลงานของกาติทาส

มีผลงานทางวรรณคดีหลายเรื่องซึ่งถือกันว่าเป็นของกาติทาส และที่มีคนจดบันทึกทอดมาถึงปัจจุบันมีอยู่ 7 เรื่อง แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

ก. มหากาพย์ ผลงานทางมหากาพย์ของกาติทาสมีสองเรื่อง คือ รชวงศ์ และ กุมารสมภพ

1. รชวงศ์ เป็นเรื่องราวของพระราม ประกอบด้วยเรื่องมรณบทและนุสับเชื้อสายของพระราม มีความโดยย่อว่า พระเจ้าทีปะแห่งราชวงศ์อิกษวากู ไม่มีพระโอรส แต่ทรงบูชาและอ่อนน้อมต่อแม่โคนนินี้จึงทรงได้โอรสมารองค์หนึ่ง พระนามว่า รช ในเวลาต่อมาพระโอรสพระองค์นี้ได้สืบราชบัลลังก์และแผ่ราชอาณาจักรออกไปอย่างกว้างขวาง พระเจ้ารชทรงมีพระโอรสพระองค์หนึ่งพระนามว่าอช เจ้าชายอชได้สุมคบกับเจ้าหญิงอินทุมตีและทรงมีชัยชนะในการสงครามหลายครั้ง หลังจากทั้งสองพระองค์นี้ได้สวรรคตแล้ว พระราชอาณาจักรก็ตกมาถึงพระโอรสพระนามว่าทศรต วันหนึ่งท้าวทศรตเสด็จออกไปล่าสัตว์และบังเอิญไปฆ่าลูกของพราหมณ์คนหนึ่งเข้า จึงถูกสาปและคำสาปนี้มีผลมาถึงพระโอรสด้วย ต่อจากนั้นก็เป็นเรื่องกำเนิดและชีวิตของพระราม หลังจากรัชสมัยของพระเจ้ากุกัโอรสของพระรามแล้วก็ป็นสมัยของกษัตริย์องค์อื่น ๆ อีกหลายพระองค์จนมาถึงในศักราชวงศ์ในสมัยของพระเจ้าอัคนีวรมัน

2. กุมารสมภพ เป็นเรื่องการกำเนิดของพระกุมารที่เรียกกันว่าเทพบุตรแห่งสงคราม หรือ สุกนุท หรืออีกชื่อหนึ่งว่า การุติเกย เรื่องมีอยู่ว่า ยักษ์คารกะได้

¹Banerji, Companion to Sanskrit Literature, p. 48.

ดูความพวกเหวคา ผู้ที่จะปราบยักษ์คนนี้ได้ก็มีแต่โอรสของพระศิวะที่เกิดจากนางอุมามาเท่านั้น แต่พระศิวะไม่เคยคำนึงถึงการแต่งงาน ทรงมุ่งบำเพ็ญตะบะอยู่ในอาศรมที่ภูเขานิมาด้วยเท่านั้น มีพระอุมามาเป็นผู้รับใช้อยู่ที่นั่นด้วย พระกามเทพได้ถูกส่งมาเพื่อทำให้พระศิวะเกิดความรักกับพระอุมามาแต่พระศิวะทรงทอดพระเนตรเห็นเสียก่อน พระกามเทพจึงถูกไฟจากพระเนตรดวงที่สามของพระศิวะเผาเสียมอดไหม้ไป เมื่อเป็นดังนั้นพระอุมาก็จึงบำเพ็ญตะบะอย่างแรงกล้าจนพระศิวะเสด็จมาโปรดและหลังจากที่พระอุมามาแสดงความตั้งใจจริงที่จะเป็นชายารับใช้พระองค์แล้วพระศิวะก็ตกลงแต่งงานกับพระอุมามา จากนั้นเป็นการกล่าวถึงพิธีแต่งงานของพระศิวะและพระอุมามา ต่อมาเป็นการบรรยายฉากรักระหว่างทั้งสองพระองค์จนถึงกำเนิดพระกุมาร

ข. ลำนํ้า เป็นผลงานสั้น ๆ สองเรื่อง คือ กุตสังหาร และ เมฆหุต

1. กุตสังหาร เป็นการพรรณนาถึงการหมุนเวียนของฤดูกาลทั้งหกในภาคเหนือของอินเดีย โดยกล่าวถึงธรรมชาติของฤดูต่าง ๆ และพรรณนาให้เห็นอากัปกิริยาของสัตว์ต่าง ๆ ในฤดูนั้น ๆ นอกจากนี้มีการพรรณนาถึงความรู้สึกของหนุ่มสาวที่อยู่ในการรักในฤดูต่าง ๆ

2. เมฆหุต เป็นเรื่องราวของยักษ์คนหนึ่งที่ถูกท้าวกุเวรเนรเทศจากเมืองอลกาไปอยู่ที่รามคิรีที่ภูเขาวินชัย เมื่อเดือนแรกของฤดูฝนมาถึง ยักษ์คนนี้ได้แลเห็นเมฆฝนตั้งเค้ามา จึงพรรณนาความรักของตนฝากกับเมฆนั้นไปยังภรรยาผู้รอคอยการกลับของเขาอยู่ ณ เมืองอลกา โดยได้พรรณนาเส้นทางที่เมฆจะต้องผ่านเพื่อไปยังเมืองอลกาอย่างชัดเจน นอกจากนี้มีการพรรณนาความงามของเมืองอลกาอันเป็นที่ประทับของท้าวกุเวร ตลอดจนความเก๋าสวยและความผิดหวังของภรรยาผู้รอคอยสามี¹

¹ ข้อ ก. และ ข. แปลเก็บความจาก Jaroslav Průšek และ Dušan Zbavitel, Dictionary of Oriental Literature, Vol. II (London: George Allen & Unwin, 1974), pp. 74 - 75.

ค. บทละคร บทละครของกาติทาสเรียงตามลำดับที่แต่งก่อนหลัง คือ มาลวิกานิมิตร วิกิรโมรวิกิ และ ศกุนตลา เรื่องหลังนี้ทำชื่อเสียงให้กาติทาสมาก ผู้วิจัยจะได้เล่าเนื้อความแต่ละองค์ของบทละครแต่ละเรื่อง ตามลำดับดังนี้

1. มาลวิกานิมิตร เป็นเรื่องความรักระหว่างพระราชากับนางข้าหลวงของพระมหาลีเอก มีความในแต่ละองค์ดังนี้

องค์ที่ 1 กลอุบาย เมื่อจบมหานานที่อันเป็นบทไหว้ครูแล้ว ตัวละครผู้หญิงสองคนออกมาคุยกันถึงเรื่องของนางข้าหลวงคนใหม่ของพระเทวีชาริณี ชื่อมาลวิกา และเรื่องแหวนที่มีหัวเป็นรูปงู นางข้าหลวงพุกลาวลิกาไปหาคนทาสเพื่อถามถึงการเรียนพ่อครัวของมาลวิกาตามรับสั่งของพระเทวี จากนั้นเป็นฉากว่าราชการของพระราชาลัดนิมิตร วิฑูษกะเข้ามากราบทูลพระราชาดังกลอุบายที่เขาวางไว้เพื่อให้พระราชามีโอกาสทอดพระเนตรมาลวิกาตัวจริง ขณะนั้นคนทาสและหรัที่คัดครูสอนพ่อครัวสองคนทะเลาะกันเสียงดัง เรื่องความสามารถในการสอนของคนเข้ามาเฝ้าพระราชาก็จึงรับสั่งให้เชิญเสด็จพระเทวีชาริณีมาปรึกษาเรื่องนี้ เมื่อพระเทวีเสด็จมาพร้อมกับปริพาธิกา เกาสิกิ วิฑูษกะจึงใส่ชั้นเชิงในการเจรจาเกลี้ยกล่อมพระเทวีจนพระนางยินยอมให้มีการพ่อครัวของลูกศิษย์ของครูทั้งสองเพื่อแสดงว่าใครจะสอนเก่งกว่ากันทั้ง ๆ ที่พระนางไม่เต็มพระทัยเลย

องค์ที่ 2 ในโรงละครหลวง มาลวิกาลูกศิษย์ของคนทาสได้ออกมาแสดงพ่อครัวก่อน นางพ่อครัวในท่าชื่อ "จตุบพ" ในการพ่อครัวนี้นางได้ใช้ท่าทางและเนื้อร้องในบทเพลงแสดงความรักต่อพระราชาก็เมื่อจบการพ่อครัววิฑูษกะพยายามพุดจาหน่วงเหนี่ยวนางไว้ให้อยู่ต่อพระพักตร์พระราชนานที่สุด เมื่อนางออกไปแล้วหรัที่คัดก็จะให้ลูกศิษย์ของตนออกมาแสดงบ้าง แต่วิฑูษกะก็คัดบทขอเลื่อนไปเสียเฉย ๆ โดยอ้างว่าถึงเวลาอาหารแล้ว

องค์ที่ 3 ในสวน นางข้าหลวงสองคนออกมาคุยกันถึงผลการตัดสินความสามารถในการสอนของคนทาสและหรัที่คัดว่าทั้งสองคนมีความสามารถเท่าเทียมกัน แต่

คณพาสได้เปรียบเพราะได้ถูกกษัตริย์ดีกว่า พระราชาทรงคร่ำครวญกับวิหุณกะถึงนางมาลวิกา วิหุณกะก็กราบทูลปดอบพระทัยว่าไต่บอก เรื่องความรักของพระองค์มานางพุกดาวลิกาไป แล้ว นางพุกดาวลิกา ไต่บอกวาตอนนี้พระเทวีควบคุมนางมาลวิกาอย่างเข้มงวดมาก แต่ทางก็จะพยายามอย่างดีที่สุดเพื่อให้พระองค์ได้พบมาลวิกา และวิหุณกะไต่กราบทูลถึงเรื่อง ที่พระนางอิราวตีเสด็จไปประทับเล่นจึงซำร่วมกับนาง แต่พระราชาตรีสว่าไม่ยอมเสด็จไป เพราะเกรงว่าจะเก็บความรู้สึกเรื่องนางมาลวิกาไม่ได้ วิหุณกะจึงทูลเตือน พระสตีว่าไม่ควรจะทอดทิ้งพวกผู้หญิงในวังเสียในทันทีทันใด พระราชาก็ทรงเห็นชอบจึงเสด็จไป แต่ไปพบนางมาลวิกากับเพื่อนในสวนเสียก่อน จึงเสด็จเข้าไปเยี่ยมพาราตี พอที่พระนางอิราวตีเสด็จมาพบเข้าจึง เกิดต่อว่าต่อขานกันขึ้น พระราชาทรงหมอบแทบเท้าพระนางอิราวตีเพื่อขอโทษ แต่นางก็ทำท่าจะตีพระราชาด้วยสายเมฆลาที่กักเอาไว้ แล้วก็เสด็จจากไปอย่างโกรธเคือง มาลวิกาเอาเท้าสัมผัสศันนอโศกเพื่อให้มันออกดอกตามที่พระเทวีมอบหมายแล้วก็พากันกลับไป

องค์ที่ 4 กลอุบาย พระราชาทรงทราบจากวิหุณกะว่าพระเทวีสั่งซังนางมาลวิกากับเพื่อนตามคำขูแหยของพระนางอิราวตี จึงทรงคิดหาทางช่วยเหลือ วิหุณกะกราบทูลว่ามีอุบายอยู่อย่างหนึ่งแล้วให้พระราชาเสด็จไปเยี่ยมพระเทวีก่อน ตนเองทำที่ไปเที่ยวหาเก็บดอกไม้เพื่อจะนำไปเฝ้าพระเทวี แล้วก็แกล้งร้อยไว้วายเข้าไปเฝ้ากราบทูลว่าตนถูกงูกัด เขาจึงถูกส่งไปให้หมอกรูวสิทธีรักษา หมอเรียกหาแหวนที่มีหัวเป็นรูปงูเพื่อใช้ประกอบการรักษา เมื่อได้แหวนจากพระเทวีมาแล้ว วิหุณกะก็นำแหวนนั้นไปช่วยปลดปล่อยนางมาลวิกาและเพื่อนออกจากที่คุมขัง แล้วนำไปถวายพระราชา แต่พระนางอิราวตีเสด็จมาพบเข้าจึงต่อว่ากันอีกเป็นครั้งที่สอง ก็พอดีชยเสนาเข้ามากราบทูลพระราชาขอให้เสด็จไปปดอบพระสตีवासุตถัมมิที่ตกใจกลัวสิ่งสีน้ำตาลจนรังไห้ไม่หยุดขณะเดียวกันก็มีเสียงประกาศว่าเวลานี้ศันนอโศกออกดอกเต็มต้นแล้ว หลังจากมาลวิกาทำพิธีเอาเท้าสัมผัสศันนอโศกได้เพียงห้าวัน

องค์ที่ 5 ความสมหวัง พระราชาได้ทรงทราบข่าวว่ากองทัพที่ส่งไปปราบ
แคว้นวิทรภได้ราบชัยชนะ และมีคนถือสารจะมาเข้าเฝ้าในวันรุ่งขึ้น

ในวันต่อมาพระเทวีได้มอบหมายให้ปริพาชกาเกาศิกี้แต่งตัวมาลลิกาด้วยชุด
วิวาห์ของชาวเมืองวิทรภเพื่อจะถวายแด่พระราชาตามสัญญา และคนที่มาจากแคว้น
วิทรภก็จะได้เข้าเฝ้าในวันนี้ เรื่องราวของมาลลิกาได้ถูกเปิดเผยขึ้นเมื่อนางข้าหลวง
สองคนที่มาจากแคว้นวิทรภจ่านางไคว่าคือ เจ้าหญิงแห่งแคว้นวิทรภคู่นั้นของพระราชา
นั่นเอง ส่วนปริพาชกาเกาศิกี้ที่แท้จริงคือพระพี่เลี้ยงของมาลลิกา แต่นางไม่ยอมพูด
เรื่องนี้ เพราะเชื่อในเรื่องโชคชะตาของมาลลิกาที่ได้รับรู้มาจากพระบิดาของนาง และ
ตอนนี้นางเห็นว่าเสร็จภาระหน้าที่ของนางแล้ว จึงขอกลับไปยังวิทรภ แต่พระเทวีไม่
ยอมให้กลับไป

2. วิกิโรมราสี เป็นเรื่องความรักระหว่างพระเจ้าปुरुวัธกับนางฟ้า
อูรวาสี มีความในแต่ละองค์ ดังต่อไปนี้

องค์ที่ 1 การช่วยเหลือ พระราชาปुरुวัธแห่งเมืองปรัศฐานเสด็จไปพบ
นางฟ้าอูรวาสีและเพื่อนกำลังถูกยักษ์ยักษ์แห่งเมืองหิรัณยประจักษ์ตัวไป จึงเข้าช่วยเหลือ
กลับมาได้ ทั้งสองต่างหลงรักกันแต่ก็ต้องจากกันไปตามหน้าที่

องค์ที่ 2 ความลับ วิหุณะเสีษรูนางนิปุลิกาได้เปิดเผยความลับเรื่องนางฟ้า
อูรวาสีให้นางรู้ พระราชาเสด็จมาพบวิหุณะและตรัสถามถึงเรื่องนางฟ้าอูรวาสีที่ทรงได้
เก็บไว้เป็นความลับ พระองค์ทรงพรรณานาความงามของนางฟ้าอูรวาสีและคร่ำครวญถึง
นางด้วยความเสนาหาอาลัย ทรงขอให้วิหุณะแนะนำวิธีที่จะได้พบนาง วิหุณะแนะนำให้
หลับและฝันถึงนางหรือไม่ว่าคาภาพนางแล้วเพ่งดูให้ติดตา ตอนนี้นางฟ้าอูรวาสีและเพื่อน
กำลังแอมพันคำคร่ำครวญของพระราชาอยู่และได้เขียนจดหมายรักบนใบปักษะทิ้งลงมาให้
จากนั้นก็ให้จิตรเลขาเพื่อนของนางปรากฏตัวก่อน แล้วนางจึงปรากฏตัวภายหลัง ขณะที่
ทั้งสองกำลังเกี่ยวพาราสีกันอยู่อย่างมีความสุขนั้น ก็มีเสียงเรียกให้นางฟ้าอูรวาสีกลับสวรรค์

เพื่อไปแสดงละครถวายพระอินทร์ เมื่อนางฟ้าอูรวีจากไปแล้ว พระราชาตรัสถามวิทูษณะ ถึงจดหมายรักที่พระองค์ฝากไว้ แต่ทว่าวิทูษณะได้เผลอทำหุคมือหายไปแล้ว พอดี พระเทวีเอากินีรีเสด็จมา พบจดหมายนั้นเข้า จึงเสด็จมาทูลว่าพระราชา พระราชาเห็นว่าไม่มีทางใดดีไปกว่ายอมรับผิด จึงทรงหมอบแทบเท้าพระเทวีเป็นการยอมรับผิด แต่ พระเทวีไม่ทรงสนพระทัยเสด็จหนีไปเสียเฉย ๆ พระราชาเสียพระทัย จึงตรัสกับวิทูษณะว่าจะต้องเผชิญหน้ากับพระเทวีอย่างกล้าหาญ

องค์ที่ 3 คำสาป คิษย์สองคนของภระออกมาสนทนากันว่านางฟ้าอูรวีได้ออกชื่อปุรุรวีสแทนที่จะออกชื่อปุรุโษณะในการแสดงละครเรื่อง "ดักขมิ้นขุมพร" พระอินทร์จึงสาปนางให้ลงมาอยู่ร่วมกับปุรุรวีสในมนุษย์โลก จนกระทั่งพระเจ้าปุรุรวีสได้เห็นหน้าไอรสที่เกิดกับนางจึงจะโคกดับไปสู่สวรรค์ตามเดิม

พระเทวีเชิญเสด็จพระราชาไปร่วมทำพิธีชื่อ "ปริยานุประสาธน์" ขณะนั้นนางฟ้าอูรวีและเพื่อนลงมาจากสวรรค์และกำลังฟังพระราชากร่ำครวญถึงนางอยู่พอดี พระเทวีเสด็จมาทำพิธีปริยานุประสาธน์ และยินยอมให้พระราชาได้รักใหม่ได้ แล้วเสด็จกลับไป นางฟ้าอูรวีจึงแสดงตัวและอยู่ร่วมกับพระราชาต่อมา ส่วนจิตรเดชาเพื่อนของนางก็ลากลับสู่สวรรค์ ในองก์นี้วิทูษณะอยู่ใกล้ซัดพระราชาตลอดเวลา ทำหน้าที่ปลอมพระทัยยามเฝ้าราโศก ตกกับนางฟ้าอูรวี และกล่าวเสียคดีพระเทวี

องค์ที่ 4 การพลัดพราก พระเจ้าปุรุรวีสมอบหมายการดูแลพระนครแก่ ล่ามมาศแล้วพานางฟ้าอูรวีไปพักผ่อนที่ป่าคันธมาศ ณ ที่นั้นพระราชาทรงเพ็ดลิตเพ็ดลิตกับการทอดพระเนตรธิดาของคณชรรพ์ เล่นก่อดร่ายที่ฝั่งแม่น้ำมันทากินี จนนางฟ้าอูรวีโกรธและไม่ยอมรับคำขอโทษของพระราชา แล้วจึงหนีเข้าไปในอุทยานของพระกุมารอันเป็นที่หวงห้ามสำหรับผู้หญิง นางจึงกลายเป็นเงาไม้เฝ้าอยู่ริมอุทยานนั่นเอง พระราชาออกติดตามค้นหานางทั้งกลางวันและกลางคืน ทรงเฝ้าราโศกเสียพระทัยจนแทบจะเสียดสีในที่สุดพระองค์ไปได้แก้วสังกมณีขามคำบอกของเสียงสวรรค์ เมื่อได้พบไม้เฝ้าที่กลายเป็น

ร่างมาจากอุรวาสีจึงเข้าไปกอดไว้ เถาไม้เลื้อยนั้นก็กลายเป็นร่างของอุรวาสีตามเดิมด้วย อำนาจของแก้วสังคมนีย์ นางโคเลาเรื่องทั้งหมดถวายพระราชารั้วก็พากันกลับสู่เมือง ประคิมฐาน

องค์ที่ 5 ความสมหวัง พระราชาปุรุวัตรสร้างสนานที่ปากแม่น้ำคงคาและ ยมูนาในวันมงคลวันหนึ่งวิหุณกะได้ถือโอกาสหยิบเอาเครื่องหอมของพระราชามาใช้เสีย ก่อนที่พระองค์จะทรงเครื่องทรงเสร็จ ขณะนั้นมีแรงศิวหนึ่งบินลงมาโฉบเอาแก้วสังคมนีย์ ไปด้วยเข้าใจว่าเป็นก้อนเนื้อ แต่แล้วอายุสุมารไคยั้งแรงศิวนั้นตก ในที่สุดความลับที่ นางฟ้าอุรวาสีปกปิดไว้ด้วยอำนาจของนางก็ถูกเปิดเผยว่า แท้ที่จริงอายุสุมารก็คือโอรส ของนางกับพระราชาปุรุวัตรนั่นเอง ซึ่งนางนำไปฝากไว้กับความสลิณีในอาศรมของพฤชชีวจวัน (จยุวน) ตั้งแต่คลอด เมื่อพระราชาโคทศพระเนตรเห็นพระโอรสของพระองค์แล้ว นางฟ้าอุรวาสีก็จำจะต้องกลับสู่สวรรค์ตามคำสาปของพระอินทร์ วิหุณกะจึงคำริจะให้ พระราชาออกบวชเสียที เพราะเมื่อสมหวังก็มีผิดหวังตามมาทุกที แต่แล้วขณะนั้นพระอินทร์ ไล่ส่งสาส์นมาแจ้งว่าอย่าเพิ่งออกบวชเลย ขอให้ช่วยเวทการบกับยักษ์ก่อนเถิด แล้ว จะอนุญาตให้อุรวาสีอยู่เป็นมเหสีไปตลอดชีวิต พร้อมกับนั้นก็ทรงแต่งตั้งให้อายุสุมารเป็น พระบุพราข

3. ศกุนตลา เป็นเรื่องความรักระหว่างพุนยันต์กับนางศกุนตลา มีความใน แต่ละองค์ ดังต่อไปนี้

องค์ที่ 1 การลาสัตว์ พระราชาพุนยันต์เสด็จออกล่าสัตว์ และได้ไล่ตาม กวางเข้าไปในบริเวณอาศรมของพระฤษীগัณวะ คิษย์ของพระฤษীগัณวะออกมาขอชีวิต กวางตัวนั้นไว้ พระราชาพุนยันต์จึงเสด็จลงจากหลังม้าเพื่อจะไปนมัสการพระฤษี แต่ขณะ นั้นท่านไม่อยู่ จึงจะเสด็จไปพบศกุนตลา ผู้ที่พระฤษีมอบหมายให้ทำหน้าที่รับแขกแทน ครั้น เสด็จเข้าไปในบริเวณอาศรมก็ทรงไคยบินศกุนตลาและพี่เลี้ยงสองคนกำลังคุยหยอกเย้า กันอยู่ พระราชาพุนยันต์ทรงไคยโอกาสเสด็จเข้าไปแสดงพระองค์ตอนที่ศกุนตลาร้องเรียก ให้พี่เลี้ยงทั้งสองช่วยไล่มังที่มาบินวนรบกวนที่ใบหน้า ปริยัมวทาบอกว่าให้เรียกพระราช

ทุษย์นั้มาช่วยชื เพราะพระราชามีหน้าที่จะต้องช่วยคุ้มครองคนในแผ่นดิน เมื่อพบกับแล้ว ทั้งสองก็มีที่หัวใจจะรักกัน แต่ความมารยาทของหญิงศกุนตลาจึงทำท่าจะหลบไปเสีย ที่ เคียงบอกว่ายังไปไม่ได้ เพราะศกุนตลายังเป็นหนึ่งรคน้ำตนไม่อยู่สองตน พระราชาทุษย์นั้ จึงทรงขอไถ่หนี้หนี้ด้วยพระชำระงค์ ในขณะนั้นบริวารของพระราชาพากันมาตามหาพระองค์ และได้มีข้างป่าตกใจกลัวของพระราชาจึงเคล็ดมาทางอาศรมด้วย พระราชาจึงจำต้อง เสด็จจากไปเพื่อป้องกันข้างป่าไม่ให้ดวงลำเข้าไปในบริเวณอาศรม

องก์ที่ 2 ความดี วิฑูษกะออกมาจนถึงความยากลำบากของเขาคือต้องมากอย ศึกษามพระรชานักดาสัศวไปยงป่าต่าง ๆ เมื่อพบกับพระองค์เขาจึงขอพักสักหนึ่งวัน พระราชาก็อยากจะพักอยู่เหมือนกัน เพราะตั้งแต่ได้พบกับศกุนตลาแล้วพระองค์ก็ไม่มีพระ ประสงค์ที่จะออกดาสัศวอีกต่อไป จึงตกลงหยุดพักการดาสัศว แล้วทรงเล่าเรื่องศกุนตลา ให้วิฑูษกะฟัง และขอให้เขาคิดอุบายที่จะเป็นข้อแก้ตัวในการเสด็จเข้าไปในบริเวณ อาศรมอีก ขณะที่กำลังสนทนากันอยู่นั้น พระราชมารคาก็มีรับสั่งให้ทุษย์นั้เสด็จกลับ พระราชวังเพื่อไปร่วมพิธีปุศุครบิเดะฬาลนะ แต่ทุษย์นั้จะต้องอยู่ช่วยคุ้มครองการกระทำ พิธีของพวกฤๅษีตามที่ทรงรับคำไปแล้ว พระองค์จึงส่งวิฑูษกะและบริวารกลับพระราชวัง ก่อน พร้อมทั้งรับสั่งกับวิฑูษกะว่า เรื่องศกุนตลาที่เล่าให้ฟังนั้นเป็นเพียงเรื่องคุยเล่น สนุก ๆ เท่านั้น ไม่ใช่เรื่องจริงจิงอะไร

องก์ที่ 3 ความรัก ศกุนตลาคร่ำครวญถึงทุษย์นั้ด้วยความรัก และได้เปิดเผย ความในใจแก่ที่เคียงทั้งสอง ปริยัมวทาจึงแนะนำให้ศกุนตลาเขียนจดหมายรักบนกดืบับ แล้วนางจะเอาซ่อนไว้ในดอกไม้เพื่อมอบให้ทุษย์นั้ต่อไป ศกุนตลาทำตาม เมื่อเขียน เสร็จแล้วก็อ่านให้เพื่อนสาวทั้งสองฟังดั่ง ๆ พอที่พระราชาทุษย์นั้แอบฟังอยู่ จึงเสด็จ เข้าไปสารภาพรักกับนาง อนุสุยาพยายามให้พระราชาแสดงให้เห็นว่าพระองค์จะรัก เพื่อนของนางจริง ๆ เมื่อพระราชาคร่ำครวญว่าไม่ว่าพระองค์จะมีนางสนมสักกี่คนก็ตาม ความ รุ่งเรืองของพระองค์จะมีไค้ก็ด้วยสองสิ่งนี้ คือ ประเทศของพระองค์ที่ล้อมรอบด้วยมหา- สมุทร และศกุนตลาเท่านั้น ตอนนี้เพื่อนสาวทั้งสองก็ชวนกันเลี้ยงไป ศกุนตลาพยายาม

จะตามไปด้วย แต่พระราชาก็หาทางหน่วงเหนี่ยวไว้ และขอให้นางยอมรับพระองค์เป็น
 สามีโดยพิธีคนธรรพวิวาท์พอดีเป็นเวลาเป็นแฉกแต่มีมาตุอาการป่วยของศกุนตลาและพานาง
 ไปพักนอน พระราชาทษยันต์ก็ได้ช่วยคุ้มครองการบำเพ็ญตะตอไป

องค์ที่ 4 จากอาศรม ทษยันต์ได้แต่งงานกับศกุนตลาแบบคนธรรพวิวาท์และ
 เสกข์จากดับพระราชวังไปแล้วเพื่อนสาวทั้งสองของศกุนตลาสนทนากันถึงศกุนตลาว่าพระรา-
 ชาทษยันต์เสกข์จากดับไปพระราชวังแล้วคงไม่ลืมพระคำรัสที่จะส่งคนมารับศกุนตลา ขณะนั้น
 ฤๅษีทรวาสเจ้าอาศรมฉะมาเยี่ยมพระฤๅษีกัธวะ ไม่มีใครออกมาต้อนรับ เพราะศกุนตลา
 ผู้มีหน้าที่คอยรับแขกแทนฤๅษีกัธวะไม่ได้ยินเสียงของฤๅษีทรวาส จึงถูกฤๅษีทรวาสสาปเอาไว้ว่า
 ขอให้คนรักของนางลืมนางเหมือนคนเมาที่ลืมคำพูดของคนที่พูดขณะกำลังเมา เพื่อนสาว
 ทั้งสองคนได้ยินเสียงของฤๅษีทรวาสก็จำใจปริยัมพวาจึงรีบเอาดอกไม้ที่กำลังเก็บอยู่ไป
 ขอโทษพระฤๅษี แต่พระฤๅษีท่านถอนคำสาปไม่ได้ จึงบอมนัดว่าถ้าคนรักของศกุนตลาเห็น
 ของที่ให้นางไว้จึงจะจำนางได้ และเรื่องนี้เพื่อนทั้งสองก็ไม่ได้บอกให้ศกุนตลารู้เลย

พระฤๅษีกัธวะกลับมาสู่อาศรมแล้ว และรู้เรื่องราวเกี่ยวกับศกุนตลาและทษยันต์
 โดยได้ยินเสียงจากสวรรค์ จึงเตรียมส่งนางไปสู่ราชสำนักของพระราชาทษยันต์ การจาก
 กันเป็นไปด้วยความอาลัยรักเป็นอย่างยิ่ง ก่อนจากไปพระฤๅษีทำพิธีส่งนางและสั่งสอนวิธี
 ปฏิบัติตนในฐานะภรรยาที่ดี แล้วนางก็เดินทางสู่ราชสำนักของพระราชาทษยันต์พร้อมทั้ง
 กันไปส่งอีกสามคน

องค์ที่ 5 การเผชิญหน้า พระราชาทษยันต์กำลังสนทนากับวิฑูษกะพอดี
 ได้ยินเสียงนางหงส์ปาทีการ้องเพลงตัดพ้อต่อว่าพระองค์ จึงส่งวิฑูษกะไปปลอบและสารภาพ
 ปิดก่อนาง ขณะนั้นศิษย์ของพระฤๅษีกัธวะและนางเคตมีก็ได้พาศกุนตลาเข้ามาเข้าเฝ้า เมื่อ
 พบกับทษยันต์จำศกุนตลาไม่ได้เพราะอำนาจแห่งคำสาป ทษยันต์ได้พูดจาตู่ต้อนนาง แม่นาง
 จะเปิดหน้าให้ทอดพระเนตร แต่ก็ยังทรงจำไม่ได้ ศกุนตลาจึงต่อว่าพระราชาย่างเผ็ด
 ร้อน และเมื่อจะเอาแหวนออกมาให้ทอดพระเนตรแต่แหวนก็หายไปแล้ว แม่นางจะ

เล่าเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอาศรมให้ทรงฟัง พระองค์ก็ยังไม่ออก ในที่สุดผู้ที่พาส่งนางก็จะกลับไปและทิ้งนางไว้ ศกุนตลา ก็จะกลับไปด้วย แต่นางเฝ้าแต่ไม่ยอมให้กลับ ปุโรหิตของพระราชาก็แนะนำให้นางศกุนตลาอยู่ในเรือนของคนจนกว่านางจะคลอด ถ้าคลอดลูกออกมาเป็นผู้ชายมีลายกัจจกรที่ฝ่ามือก็ให้รับนางไว้เป็นแม่เลี้ยง ถ้าไม่มีก็ให้ส่งนางกลับอาศรม ขณะนั้นนางศกุนตลาได้ออวนขอไฟฟ้าขาย และแม่ของนางก็มารับนางไปสู่สวรรค์

ตอนที่ 6 ความเศร้าโศก ทูษยันต์ได้แหวนคืนจากชาวประมงผู้พบแหวนในท้องปลา ทำให้พระองค์ระลึกถึงเรื่องราวเกี่ยวกับศกุนตลาในหนหลังได้ทั้งหมด ตั้งแต่นั้นมาทูษยันต์ก็ทรงคร่ำครวญถึงแต่นางและวาทภาพของนางขึ้น ขณะนั้นมีคนมาทูลเรื่องพ่อค้าร่ำรวยผู้ไม่มีบุตรสืบสกุลได้ออกค้าขายทางเรือ เรือแตกและหายสูญไป ไม่มีใครรับมรดก จึงขอให้พระองค์สืบสมบัติเป็นของหลวง พระราชาทูษยันต์ได้ทรงสลับเรื่องนี้ก็ยิ่งทรงระลึกถึงศกุนตลามากยิ่งขึ้น ในองคนวิทูษกะมีบทบาทช่วยปลอมพระทัย ทูษยันต์มาก และในขณะนั้นเองมาตลีสารดีของพระอินทร์ก็ลงมาเชิญทูษยันต์ไปช่วยปราบยักษ์กาลเนมิ

ตอนที่ 7 การคืนดี เมื่อปราบยักษ์กาลเนมิเสร็จ พระราชาทูษยันต์เสด็จไปเฝ้าพระอินทร์ ในระหว่างทางมาตลีได้พาแวมะที่อาศรมแห่งหนึ่ง ทูษยันต์ได้ทักพระเนตรเห็นเด็กชายเล่นปล้ำกับลูกสิงโต จึงเสด็จเข้าไปหาและได้หยิบเครื่องรางของเด็กคนนั้น ซึ่งคนอื่นจะหยิบไม่ได้ เพราะจะกลายเป็นงูกัดเอาทันที นอกจากนี้ยังได้ทักพระเนตรเห็นลายกัจจกรบนฝ่ามือของเด็กด้วย และพระองค์ก็ได้ทรงทราบจากคายนีว่า เด็กคนนั้นคือโอรสของพระองค์ ทูษยันต์ก็ได้พบกับศกุนตลาและคืนดีกันแล้วก็ได้ไปขอพรจากพระกัศยปะและนางอหิณี

ภาคผนวก ข.

เศวรสเนหีเป็นภาษาปรากฤตที่พวกผู้หญิงและวิษุภกะใช้พูดในบพณะครสันสกฤต
ชื่อของภาษานี้ได้มาจากชื่อของแคว้นกูรเสนะที่อยู่ในอินเดียส่วนกลาง (มธยเทศ)

ปัจจุบัน คือดินแดนแถมมธูรา (Muthra) นอกจากภาษาเศวรสเนหีจะมีลักษณะใกล้เคียง
กันมากกับภาษาสันสกฤตมาตรฐาน¹ (Classical Sanskrit) แล้ว ผู้วิจัยยังเห็นว่า
ถ้าได้ศึกษาและเปรียบเทียบภาษาเศวรสเนหีกับภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีแล้ว จะเห็น
ว่าภาษาเศวรสเนหีใกล้เคียงกับภาษาบาลีมากกว่า

ผู้วิจัยจะเสนอลักษณะสำคัญของภาษาเศวรสเนหี ดังนี้ คือ

ก. อักษรวิธี หมายถึงการศึกษาเรื่องจำนวนเสียงและที่เกิดของเสียงซึ่งจะ
ใช้อักษรไทยและโรมันเป็นสัญลักษณ์ ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ดู Alfred C. Woolner, Introduction to Prakrit (Delhi:

Motilal Banarsidass, 1975), p. 5 และ 86.

อักษรที่ใช้แทนเสียงในภาษาเศรเวส

	สิถิล	ชนิต	สิถิล	ชนิต	นาสิก	สิถิล	ชนิต	อุสุม
ที่เกิดของเสียงคอ - กัณฐะ	ก k	ข kh	ค g	ฆ gh	ง n	-	ห h	-
เพดานแข็ง - ทาลุชะ	จ c	ฉ ch	ช j	ฌ jh	ญ n	ย y	-	-
เพดานอ่อน - มุทชะ	ฏ t	ฐ th	ฑ d	ฒ dh	ณ n	ร r	-	-
ฟัน - ทันทชะ	ต t	ถ th	ด d	ธ dh	น n	ล l	-	ศ s
ริมฝีปาก - โอญฐชะ	ป p	ฝ ph	บ b	ภ bh	ม m	ว v	-	-

ม, ° เรียกนิคคหิต คือเป็นพยัญชนะ เกิดที่คอ - กัณฐะ อักษรโรมันใช้ ท

ล, ว เป็นพยัญชนะเหลว

สระแบ่งออกเป็น	สระสั้น	สระยาว	สระประสม
คอ - กัณฐะ	อ a	อา ā	-
เพดานแข็ง - ทาลุชะ	อิ i	อี ī	เอ e
ริมฝีปาก - โอญฐชะ	อุ u	อู ū	โอ o

ย, ว เป็นอัสสระ

นอกจากนี้ในภาษาเศรเวสยังมีลักษณะเฉพาะในคำเสียงอีก ดังต่อไปนี้

1. พยัญชนะเคียงต้นคำ เฉพาะ น, ย (n, y) ในภาษาสันสกฤตนั้นปรากฏในภาษาเศรเวสเป็น ฌ, ฐ. (n, j) ตัวอย่าง ฌท (ṇada) แปลว่า น้อมแล้ว
ชธา (jadhā) แปลว่าอย่างใด

2. เสียง ภ พุ (bh, b) ใน ภุ ชาตุ (bhū) ในภาษาเศรเสนีใช้ทั้ง
เสียง ภุ หุ (bh, h) ดัง ตัวอย่างเปรียบเทียบกับสันสกฤต

เศรเสนี : bhodi ขอมเป็น havissadi จักเป็น hodavva ฝั่งเป็น
สันสกฤต : bhavati - bhavisyati - bhavitavya -

3. ในภาษาเศรเสนี มีการใช้พยัญชนะเสียงแข็ง คือพยัญชนะที่มีเสียง h เช่น
ใช้ ข และ ผ (kh, ph) แทน ก และ ป ในภาษาสันสกฤต เช่น ขุขุช และ ผะส
(khujsa, phanasa) ตรงกับ กุพูช และ ปฬส (Kubja, panasa) ในสันสกฤต

4. เสียง ตุ (t) ที่อยู่ระหว่างสระสองตัวในภาษาสันสกฤต เมื่อมาอยู่ในภาษา
เศรเสนีจะเปลี่ยนเสียงไปเป็นพยัญชนะตัวที่สามของวรรค คือ หุ (a) ซึ่งชกนี้
แตกต่างจากภาษามหาราษฎร์หรืออย่างเห็นได้ชัด คือ ในภาษามหาราษฎร์เสียง ตุ จะหายไป
ดังตัวอย่างเปรียบเทียบ

เศรเสนี	มหาราษฎร์	บาลี	สันสกฤต	คำแปล
edi	ei	eti	eti	ขอมมา
thida	thia	thita	sthita	ป็นแล้ว, ตั้งแล้ว

5. เสียง ถุ (th) เปลี่ยนเป็น ฐุ (dh) เป็นส่วนมาก ดังตัวอย่าง
เปรียบเทียบ

เศรเสนี	บาลี	สันสกฤต	คำแปล
adidhi	atithi	atithi	แขก
tadhā	tathā	tathā	อย่างนั้น
adha	atha	atha	ครั้งนั้น

6. เสียงพยัญชนะตัวที่สอง และตัวที่สี่ ของวรรคที่หนึ่ง ที่สี่ และที่ห้า คือ
ชุ ชุ ฎุ ชุ ฎุ และ ภา (kh, gh, th, dh, ph, bh) ที่อยู่ระหว่างเสียง
สระจะปรากฏเพียงเสียง หุ เช่น

เศารเสนี	บาลี	สันสกฤต	คำแปล
sahī	sakhī	sakhī	เพื่อน
yūha	yūtha	yūtha	ฝูง
vahū	vadhū	vadhū	หญิงสาว

7. มีการซ้อนพยัญชนะ ชุ และ กุ (j, k) ที่อยู่ระหว่างสระ เช่น

เศารเสนี	บาลี	สันสกฤต	คำแปล
ujju	uju	rju	ทรง
ekka	eka	eka	หนึ่ง

8. พยัญชนะควบกล้ำ หรือ พยัญชนะประสมในภาษาสันสกฤตมักมีการปรับเสียงในภาษาเศารเสนี ดังตัวอย่างเปรียบเทียบ ดังต่อไปนี้

เศารเสนี	สันสกฤต	คำแปล
dalidda	daridra	ยากจน, คนขอทาน

ข. การแจกรูปคำนามและคำกริยา เนื่องจากเศารเสนีเป็นภาษามีวิภक्तिปัจจัย ก่อนที่จะนำเอาคำต่าง ๆ เช่น คำนามและคำกริยา เป็นต้นไปใช้ในประโยค จะต้องนำคำเหล่านี้ไปแจกรูปตามวิภक्तिต่าง ๆ เสียก่อน การแจกคำสองประเภทนี้ที่แตกต่างจากภาษาสันสกฤตอย่างชัดเจน คือ มีจำนวนพจน์ไม่เท่ากัน คือ มีเพียงเอกพจน์และพหูพจน์เท่านั้น ในขณะที่สันสกฤตมีสามพจน์ คือ เพิ่มทวิพจน์เข้ามาอีกหนึ่ง การแจกคำนามและคำกริยาในภาษาเศารเสนีก็ใช้รูปวิภक्तिและปัจจัยเช่นเดียวกับภาษาสันสกฤต แต่เมื่อปรากฏออกมาเป็นรูปคำแล้ว มองดูจะคล้ายรูปคำภาษาบาลีมากกว่า ดังรูปคำเอกพจน์ของภาษาเศารเสนี บาลี และสันสกฤตที่ยกมาเปรียบเทียบให้ดูเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

	เศารเสนี	บาลี	สันสกฤต	คำแปล
Nominative	putto	putto	putras	อันว่าบุตร
Accusative	puttam	puttam	putram	ซึ่งบุตร
Instrumental	puttena	puttena	putreṇa	โดยบุตร
Dative ¹	-	puttassa puttāya puttattham	putrāya	แก่, เพื่อ บุตร
Ablative	puttādo	puttasmā puttamhā puttā	putrāt	เนื่องจากบุตร
Genitive	puttassa	puttassa	putrasya	ของบุตร
Locative	putte	puttasmin puttamhi putte	putre	ในบุตร
Vocative	putta	putta	putra	พี่น้องบุตร

ส่วนการแจกกรุปกริยาอาชยาตในภาษาเศารเสนีมีแจกกรุปวัตตมานาวิภक्ति
ปัจจมีวิภक्ति สัตตมีวิภक्ति และ ภวิสสันคิวิภक्ति ในที่นี้จะให้ตัวอย่างเฉพาะกรุปกรรมวาจก
ซึ่งมีลักษณะพิเศษ ดังนี้

การเปรียบเทียบการแจกกรุปกริยา (Conjugation) กรรมวาจก

	Sauraseni	Pāli	Sanskrit
1st. Person:	pucchiāmi	pucchiyāmi	pr̥chye
2nd. Person:	pucchiāsi	pucchiyase	pr̥chyase
3rd. Person:	pucchiādi	pucchiyate	pr̥chyate

¹Dative ส่วนใหญ่ใช้รูป Genitive แทนดู Woolner, Introduction to Prakrit, p. 31

ค. โครงสร้างของประโยคในภาษาเศรเสนีคล้ายกันมากกับโครงสร้างของประโยคในภาษามาลีและภาษาสันสกฤต เพราะต่างก็เป็นภาษาอินโดอารยันด้วยกัน เราสามารถถ่ายทอดภาษาเหล่านี้สู่กันชนิโคคต่อประโยค ดังตัวอย่างการเปรียบเทียบของภาษาทั้งสองต่อไปนี้

- เศรเสนี : ศิสงฺกุ วิอ อนุตราเลข จิฏฐ/¹
- สันสกฤต : ศุรฺสงฺกุริวานฺตราเลข ศินฺธุ/ คู่แรกนี้เป็นประโยคกรรตุวาจก
(จงอยู่เหมือนทริถังกุช)
- เศรเสนี : ชั ภาว อานเวท/²
- สันสกฤต : ยทุ ภาวนาชฺญาปยติ/ คู่ที่สองนี้เป็นประโยคเหตฺกกรรตุวาจก
(ตามที่พระองค์รับสั่ง)
- เศรเสนี : มเอ วิ มิปฺปิณฺชพฺพชฺฉินา ทท เอวว คหิตฺม/³
- สันสกฤต : มยาปิ มฤตฺปิณฺชพฺพชฺฉินา ตโลว คฤหิตฺม/ ประโยคกรรมาจก
(ข้าพเจ้านี้มีปัญญาเหมือนก้อนดินก็เข้าใจอย่างนั้นแหละ)

จะเห็นได้ว่าทั้งภาษาเศรเสนีและภาษาสันสกฤตไม่มีความแตกต่างเรื่องโครงสร้างของประโยค

¹ศุภนคตา, หน้า 62.

²ศุภนคตา, หน้า 130.

³ศุภนคตา, หน้า 178.

ประวัติผู้เขียน

นายเสนอ จันทร์เจริญ เกิดเมื่อวันที่ 5 เดือนกรกฎาคม พุทธศักราช 2484 ณ จังหวัดปราจีนบุรี สำเร็จปริญญาการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ.) จากวิทยาลัยวิชาการศึกษา (ปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน) เมื่อปีพุทธศักราช 2516 ปัจจุบันดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำวิทยาลัยครูสกลนคร กรมการฝึกหัดครู ณ จังหวัดสกลนคร

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย